

Список літератури: 1. Градовский А. Д. Собр. соч. : в 10- т. / А. Д. Градовский. – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1907. – Т. 8. – Начало русского государственного права. – 1907. – 580 с. 2. Временные правила об устройстве полиции в городах и уездах губерний по общему учреждению управляемых / Полное Собрание Законов. – Собр. 2. – 1862. – Отд. 2. – СПб.: Типография 2-ого отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1865. – Т. XXXVII. – 1865. 3. Крестьянское движение в 1861 г. после отмены крепостного права: в 2 ч. – М.-Л.: АН СССР, 1949. Ч. 1 и 2. – Донесение светских генералов и флигель-адъютантов, губернских прокуроров и стряпчих. – 263 с. 4. Селянський рух на Україні 1850-1861 рр.: Зб. матеріалів / – К.: Наук. думка, 1988. – 445 с. 5. Лещенко М. Н. Класова боротьба в українському селі на початку ХХ століття / М. Н. Лещенко. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1968. – 202 с. 6. О мерах к ограничению земельных угодий от потрав / П. С. З. – Собр. 2. – 1862. – Отд. 1. Т. XXXVII. – 1862. 7. Крестьянское движение в России: Сб. документов / – М.: Мысль, 1964. – 952 с. 8. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці ХІХ – на поч. ХХ ст.: Монографія / О. Н. Ярмиш. – Х.: Консум, 2001. – 288 с. 9. Проховский Н. И. Значение «лесных сервитутов» Юго-Западного края / Н. И. Проховский – Винница: Типография Р. Б. Шерра, 1901. – 36 с.

Надійшла до редколегії 27.10.08

А. Д. Семикопний

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНИХ ФОРМ ЗЛОЧИННОСТІ НАПРИКІНЦІ 1920-Х РР.

Принципова схожість соціально-економічної ситуації початку ХХІ ст. Їз тією, що склалась в Україні в роки здійснення нової економічної політики, коли відмова від воєнно-комуністичних методів управління державою на фоні руйнівних наслідків Першої світової, громадянської воєн та голоду створила умови для поширення соціальних аномалій, зокрема, організованої злочинності, привертає увагу дослідників можливістю порівняти процеси суспільного життя цих періодів історії. Надзвичайно важливо з'ясувати ті правові засади, що забезпечували протидію держави цьому негативному явищу. На думку автора, найбільш ефективно це можна зробити, про аналізувавши певні статті Кримінального кодексу (далі – КК), який акумулював у собі основні засади протидії злочинності, зокрема, й організованої.

На жаль, треба констатувати, що ця актуальна тема досьогодні не достатньо висвітлена у правовій літературі. У 1920-ті рр. до цієї проблематики зверталися М. Ісаєв, А. Ошеров, М. Паше-Озерський, А. Піонтковський [1–4]. У повоєнні часи в радянській історико-правовій літературі здебільшого розглядалися питання, пов'язані з протидією політичному бандитизму. Природу організованої злочинності того часу більшість авторів намагалась пояснити тим, що вихідці з буржуазних або перехідних класів не сприйняли революцію і намагалися перешкодити зміцненню пролетарської держави [5]. Відсутність чіткого розподілу між так званим «політичним» та загальнокримінальним бандитизмом значно звужувала можливості об'єктивного аналізу правових норм щодо протидії організованої злочинності. І на сучасному етапі дослідни-

ки, за окремими винятками [6–8], не виправдано мало приділяють уваги аналізу ключових документів кримінального законодавства УСРР доби НЕПу, нехтуючи тим фактом, що неупереджене ставлення до цих джерел надасть можливість всебічно охарактеризувати не лише кримінологічну ситуацію в Радянській Україні під час НЕПу, але й правильно визначити правові засади державної політики у галузі протидії організованій злочинності.

Метою даної роботи є, спираючись на аналіз певних статей КК УСРР 1927 р., з'ясувати розуміння організованої злочинності у кримінальному законодавстві 1920-х рр. та виявити основні форми протидії цьому суспільно небезпечному явищу.

Перша кодифікація норм кримінального права в Радянській Україні відбулася у серпні 1922 р. [9, с. 297]. Складений послідовно кодекс постійно доповнювався новими законодавчими актами з питань кримінального права. Уже в середині десятиліття виникла необхідність розробити оновлений кодекс, який би враховував зміни у кримінальному законодавстві, які відбулися з часу запровадження КК 1922 р. Після того, як у 1926 р. з'явилася нова редакція КК РСФСР, 8 червня 1927 р. було ухвалено і КК УСРР, який, незважаючи на численні зміни, майже 30 років визначав кримінально-правову політику України [8, с. 97]. Цей кодекс став кримінально-правовою базою сталінського тоталітаризму. Саме на його основі було здійснено найстрашніші репресії проти українського народу. Звичайно, КК 1927 р. містив норми і щодо організованої злочинності, хоча й не оперував цим терміном.

Для розуміння тогочасних поглядів на природу організованої злочинності надзвичайно важливе значення має зміст ст.ст. 19 і 20 КК (про співучасть у злочині та її різновиди). Стаття 19 передбачала застосування заходів соціального захисту щодо всіх учасників організованого злочину, залежно від ступеня їх участі та соціальної небезпеки [10, с. 74]. З огляду на це слід з'ясувати, яку співучасть можна віднести до проявів організованої злочинності за найбільш поширеним визначенням радянського права 1920-х рр., співучасть – це здійснення одного злочину спільною діяльністю декількох осіб [4, с. 247]. Проте слід мати на увазі, що згідно з тогочасним кримінальним законодавством співучасть не обов'язково передбачала, що всі співучасники діють навмисне. Припускались випадки співучасті в необережному діянні, так само як і необережна співучасть. Крім того, у радянському кримінальному праві, на відміну від кримінального законодавства більшості західних країн, співучасть не обов'язково була результатом попередньої згоди між учасниками. Якщо врахувати ці особливості трактування природи співучасті у кримінальному праві УСРР, то виходить, що до проявів організованої злочинності можна віднес-

ти тільки ту співучасть, коли декілька осіб беруть навмисну участь у здійсненні одного, заздалегідь продуманого злочину.

КК УСРР 1927 р. передбачав, що кожен зі співучасників відповідає за весь злочинний результат повністю, незалежно від того, що саме він зробив. Але, за ст. 19, відповідаючи за весь злочинний результат повністю, співучасники можуть відповідати неоднаково.

Ступінь участі певної особи у протиправній дії, безумовно, залежить від її ролі під час здійснення злочину. Стаття 20 КК УСРР 1927 р. визначала три категорії співучасників: виконавці, підбурювачі, пособники [10, с. 74]. Розглянемо детальніше кожен з них.

Згідно з КК УСРР, виконавцями вважалися особи, які брали безпосередню участь у здійсненні злочину. Тут слід наголосити на слові «безпосередню», тому що участь у здійсненні злочину беруть усі співучасники. Виконавець вважався центральною фігурою співучасті. Відповідальність інших співучасників визначалась, як правило, залежно від того, що зроблено виконавцем.

До другої категорії співучасників, а саме підбурювачів, належали ті, що схиляли інших осіб до вчинення злочину. Підбурювач відрізнявся від виконавця тим, що не брав безпосередньої участі у вчиненні злочину, а від пособника – тим, що не сприяв учиненню злочину інтелектуально або фізично, а лише схиляв до здійснення протиправної дії.

Нарешті, до третьої категорії співучасників належали пособники – ті, хто сприяв учиненню злочину порадами, вказівками, наданням засобів і усуненням перешкод або допомагав приховати злочин чи його сліди. За змістом діяльності пособників поділяли на інтелектуальних (сприяли здійсненню злочину порадами, вказівками тощо) і фізичних (усували перешкоди на шляху здійснення злочину, надавали знаряддя злочину тощо). Що стосується приховування злочину або його слідів, то кримінальне законодавство відносило його до пособництва, лише якщо воно було заздалегідь обіцяно виконавцю, ще до вчинення ним злочину. Слід зазначити, що майже аналогічно співучасті шляхом приховування злочину або його слідів визначається і в сучасній редакції КК України (ст. 27, п.п. 5–7) [11, с. 12–13].

Стаття 20 КК УСРР 1927 р. однією з можливих форм співучасті визначала також недонесення. Заходи соціального захисту за недонесення передбачались у випадках, коли воно стосувалось контрреволюційних злочинів (ст. 54, п.п. 2–11 та ст. 54, п.п. 13–14), масових заворушень (ст. 56, п. 16), бандитизму (ст. 56, п. 17), підробки грошей (ст. 56, п. 22).

Отже, проявами організованої злочинності треба вважати тільки ті форми співучасті, при яких співучасників попередньо узгоджували план здійснення злочину, заздалегідь визначали час та місце його скоєння, чітко розподіляли ролі.

Якщо звернутися до сучасного розуміння організованої злочинності у кримінальному законодавстві України, то порівняно з 20-ми рр. минулого століття воно окреслене більш чітко, проте всі вищезазначені елементи зберегли своє значення. Зокрема у п. 2–4 ст. 28 КК України 2001 р. до форм організованої злочинності віднесені злочини, вчинені за попередньою змовою групою осіб, організованою групою і злочинною організацією [11, с. 13]. Приналежність тієї чи іншої протиправної дії саме до цих видів злочинів визначається наявністю попередньої згоди учасників кримінального діяння (п.п. 2–4), заздалегідь розробленого плану його реалізації з чітким розподілом ролей серед членів злочинного угруповання (п.п. 3–4), існування стійкої ієрархії всередині групи (п. 4). Відзначаючи більш ґрунтовний аналіз природи організованої злочинності у сучасному кримінальному законодавстві, треба зауважити, що фахівці в галузі кримінального права 1920-х рр., ще не застосовуючи самого визначення «організована злочинність», окреслили чимало її характерних рис.

У КК УСРР 1927 р. виділяються групові та організовані форми злочинності, що відповідно передбачає різні заходи соціального захисту. Так, пункт «в» ст. 43 КК радить суду враховувати, «чи здійснено злочин групою, бандою» [10, с. 115], вважаючи злочин, здійснений «групою, бандою», більш небезпечним. Таким чином, суд призначає покарання, враховуючи, як співучасть без попередньої згоди (групові злочини), так і співучасть із попередньою згодою (бандитизм як основна на той час форма організованої злочинності). В окремих випадках сам факт попередньої домовленості кількох осіб з метою скоєння злочину розглядався як самостійний злочин, навіть за умови, що така організація не здійснила ніякої протиправної дії [4, с. 260]. Це свідчить про те, що злочини, які були скоєні або могли бути скоєні організованими групами, за кримінальним законодавством УСРР мали найвищий ступінь соціальної небезпеки. До цієї категорії КК відносив участь у контрреволюційних організаціях (ст. 54, п. 11) та організацію і участь у бандах (ст. 56, п. 17).

Розглядаючи особливу частину КК УСРР 1927 р., передусім слід зазначити, що порівняно з попереднім кодексом 1922 р. вона характеризувалась посиленням кримінальної відповідальності. Це, зокрема, є одним із переконливих свідчень непослідовності нової економічної політики, коли певна лібералізація економічного життя країни суперечила поступовому посиленню тиску держави на суспільство.

Серед окремих статей особливої частини слід звернути увагу на ст. 56 (п. 17), в якій розглядалася найпоширеніша на той час форма організованої злочинності – бандитизм та заходи соціального захисту, спрямовані на його припинення [10, с. 178–179], ба-

ндитизм, тобто організація озброєних банд та участь в них і організованих бандами нападах на радянські та приватні заклади чи окремих громадян, зупинка потягів і руйнування залізничних колій та інших засобів сполучення і зв'язку, тягне за собою позбавлення волі із суворого ізоляцією на строк не менше трьох років із конфіскацією усього або частини майна, з підвищенням за особливо тяжких обставин до найвищого ступеня соціального захисту – розстрілу, з конфіскацією майна».

Стаття передбачала розподіл злочинів на два види: а) організація та участь у бандах; б) участь в організованих бандами злочинах: нападах на радянські та приватні заклади, окремих громадян, зупинка потягів і руйнування залізничних колій та інших засобів сполучення і зв'язку.

У Кримінальному кодексі 1927 р. була зроблена спроба відокремити політичний та загальнокримінальний бандитизм. Так, якщо бандитське угруповання було створено з метою підірвати вплив і авторитет радянської влади на території СРСР за його межами з аналогічною метою, то винні особи, а також безпосередні учасники банди, підлягали відповідальності не за п. 17ст. 56, а за п. 11 ст. 54, – контрреволюційну діяльність [10, с. 166].

Натомість характерними ознаками для злочинів, передбачених п. 17 ст. 56 були організація та участь в озброєних бандах, що мали на меті виключно кримінальні цілі, не створюючи безпосередньої загрози для існування радянського ладу, а також участь у організованих цими бандами злочинах. Така участь, навіть з боку осіб, які не належали до бандитських угруповань та не були озброєні, тягнула за ними відповідальність за вищезазначеною статтею.

Ще одним нововведенням КК 1927 р. стало те, що на відміну від редакції кодексу 1922 р., ст. 174 передбачала тільки розбій, здійснений окремою особою [10, с. 412; 12, с. 109], тоді як розбій, здійснений організованою бандою, незалежно від того, чи мала вона політичне спрямування, теж тягнув відповідальність за ст. 56, (п. 17).

Стаття 170 КК УСРР передбачала правові засади протидії такому різновиду організованої злочинності, як злодійство [10, с. 397–398]. Зокрема, у розділі «В» даної статті йшлося, що крадіжка, здійснена за допомогою технічних засобів, неодноразово чи за попередньою домовленістю з іншими особами, тягне за собою відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до двох років. Якщо за цих же обставин була здійснена крадіжка державного майна, то термін покарання збільшувався до трьох років, а при особливо великих розмірах крадіжки державного майна – і до п'яти років. Ця стаття визначає пріоритети радянської системи кримінального права, яка передусім знаходилася на захисті інтересів держави, а вже потім – її громадян.

Підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку, що на момент прийняття КК УСРР 1927 р. у радянському кримінальному праві існувало доволі чітке уявлення про природу та форми організованої злочинності (ст.ст. 19, 20, та п. 17 ст. 56. Розуміння сутності організованої злочинності, небезпеки, яку вона становить для суспільства, дозволило створити достатньо розгалужену та ефективну систему заходів соціального захисту. Водночас в умовах згорання НЕПу та посилення репресивно-каральної системи сталінського режиму у 1930-х рр. багато статей кодексу, зокрема, й тих, що стосувалися протидії організованій злочинності, було використано як юридичну підставу, що виправдовувала масовий терор.

Список літератури: 1. Исаев М. О наказуемости родственного укрывательства и недоносительства / М. Исаев // Советское право. – 1924. – № 1. – С. 39 – 45. 2. Ошеров А. Преступная группа, шайка, банда, сообщество и организация по Уголовному кодексу / А. Ошеров // Право и жизнь. – 1924. – Кн. 7–8. – С. 117–123. 3. Паше-Озерский Н. К вопросу о соучастии в преступлении / Н. Паше-Озерский // Техника, экономика и право. – 1923. – № 1. – С. 24 – 28. 4. Пионтковский А. Советское уголовное право. – М.–Л., 1928. – Т. 1.: Общая часть. – 316 с. 5. Преступник и преступность. – М., 1927. – 61 с. 6. Усенко І. Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність / Усенко І. – Х., 1995. – 74 с. 7. Фріс П. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / Фріс П. – К., 2005. – 332 с. 8. Фріс П. Нарис історії кримінально-правової політики України / Фріс П. – К., 2005. 9/ Історія держави і права України [За ред. П. Музиченко]. – К., 2005. – 440 с. 10. Уголовный кодекс советских республик. – Х., 1928. – 588 с. 11. Кримінальний кодекс України. – Х., 2004. – 224 с. 12. Уголовный кодекс. С изменениями и дополнениями по 15-ое июля 1925 г. – Х., 1925. – 141 с.

Надійшла до редакції 28.10.08

В. В. Чамлай

ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УСРР у БОРЬБІ з ФІНАНСОВИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ в ПЕРІОД НЕПУ

Оповитий серпанком забуття історичний краєвид поволі прояснюється. Усе більше лакун в історії держави й права України заповнюється новітніми дослідженнями вітчизняних і зарубіжних правознавців. Звернення до історичного досвіду діяльності органів внутрішніх справ УСРР у боротьбі з правопорушеннями у фінансовій сфері за часів нової економічної політики із позицій сьогоднішніх ідеологічно неупереджених підходів, введення до наукового обігу нового фактичного матеріалу, переорієнтація раніше введених відомостей, застосування модерної методологічної бази під кутом зору з'ясування місця і ролі ОВС у державному механізмі радянської України, має і наукову, і практичну актуальність. Те, що протягом 20-х рр. ХХ ст. органи внутрішніх справ УСРР мали єдину за увесь радянський період вітчизняної історії можливість діяти в умовах поширеності окремих важливих елементів ринкової економіки, доволі широкого цивільного обігу, обумовлює важливість врахування історичного досвіду під час вдосконален-